

Зборник радова конференције “Развој астрономије код Срба III”
Београд 25-28. април 2004,
уредник М. С. Димитријевић
Публ. Астр. друш. “Руђер Бошковић” бр. 6, 2005, 9-45

КАКО ЈЕ БИРАНА ЛОКАЦИЈА ЗА АСТРОНОМСКУ ОПСЕРВАТОРИЈУ НЕРЕАЛИЗОВАНИ ПРОЈЕКАТ НА ФРУШКОЈ ГОРИ

МИЛАН РАДОВАНАЦ

Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11160 Београд 74, Србија

Резиме. Кад се 1924. године, тадашња Централна опсерваторија у Београду, поделила на Астрономску и Метеоролошку, и кад су на рачун ратних репарација, почев од 1923. године, добиле толико разних инструмената, да је само Астрономска могла да са њима изгради две опсерваторије, а на њиховој тадашњој локацији, готово у средишту Београда, није постојала никаква могућност ни за проширење а камо ли за постављање толиких инструмената, наметнуо се проблем налажења нове локације за изградњу савремене Астрономске опсерваторије.

Овим проблемом од 1925. па до 1929. године, бавила се група професора Београдског Универзитета, као Комисија за изградњу Астрономске опсерваторије, на челу које је, као председник, био Милутин Миланковић.

Кроз овај рад, а на основу докумената Астрономске опсерваторије, пратимо њихову активност на избору најбоље локације; од Авале, Кошутњака, Вождовца, Фрушке Горе, па до коначног избора – Лаудановог шанца, на Врачару, на периферији Београда.

Највећи део рада посвећен је преговорима и уговорима о закупу земљишта за изградњу Опсерваторије на Фрушкој Гори, о чему има и највише докумената, што после свега ипак није реализовано.

Од оснивања, 26. марта 1887. године по јулијанском, односно 7 априла по грегоријанском календару, као провизорне опсерваторије Велике школе за Краљевину Србију, а "за астрономске и метеоролошке опсервације", Опсерваторија је била смештена у закупљеној приватној кући на југозападном делу Врачара у Београду (Војводе Миленка 52).

Као што говори и сам назив "провизорна", она није задовољавала основне потребе, а ни амбиције свог оснивача и првог управника Милана Недељковића, али је била "споредно и прелазно решење", до подизања сталне опсерваторије.

Управо несребичним залагањем управника Недељковића, а уз помоћ Министарства просвете, Министарства грађевина и Београдске општине, која је уступила земљиште на западном Врачару (1,83 ha), изграђена је и маја

1891. године усељена, стална Опсерваторија. Од пресудног значаја за даљи развој Опсерваторије, била је Недељковићева замисао, крајем 1921. године, да то оствари тако, да потребне, а недостижне инструменте набави из Немачке - на рачун ратних репарација! Његова идеја је била прихваћена, и уз помоћ Министарства иностраних послова, а његово огромно залагање, па и личне издатке, већ од 1923. године на Опсерваторију ће почети да пристижу тада најмодернији астрономски и метеоролошки инструменти. До краја двадесетих година пристићи ће их толико да би их, не рачунајући метеоролошке, било довољно да се изграде и две астрономске опсерваторије.

Истовремено, он 1921. године покреће и питање изградње у Београду, "Велике опсерваторије - цивилне, војне и морнаричке".

Међутим, није му било суђено (допуштено), да овај велики пројекат и реализује: одлуком министра просвете, почетком 1924. године, у јеку највећих послова, набавке инструмената, осигурања средстава и земљишта за њихово постављање, Милан Недељковић је пензионисан!

Част да настави тамо где је Недељковић стао, да гради нову, велику опсерваторију, припала је знатно млађем, Војиславу Мишковићу доктору астрономских наука са опсерваторије у Ници.

Почетком 1925. године, 22. јануара, на предлог Михаила Петровића и Милутина Миланковића, он је постављен за професора практичне астрономије Филозофског факултета, али и истовремено и за управника Астрономске опсерваторије. Међутим, проћи ће још прилично времена, и он ће тек октобра 1926. године, и "de facto" доћи у Београд и преузети управу Опсерваторијом (у представци Ректору, 20. новембра 1925. Миланковић истиче да је "Мишковић (већ) стигао у Београд").

Од Недељковићевог пензионисања, почетком 1924. године, па до Мишковићевог доласка, октобра 1926, дакле, готово три године Опсерваторија ће практично бити без директора (У овом периоду највећи део, руководећих послова АО, обављаће, било као члан Одбора за смештај приспелих инструмената или као председник Комисије за изградњу АО, професор Београдског универзитета, у чијем се саставу тада налазила и Опсерваторија, Милутин Миланковић).

У међувремену се за Опсерваторију десила, још једна, историјски важна ствар.

Одлуком Савета Филозофског факултета од 27. јуна 1924. године, недуго после Недељковићевог пензионисања, дотадашња, како су је још звали, Централна опсерваторија, подељена је на два дела - Метеоролошку и Астрономску опсерваторију. За управника Метеоролошке постављен је Павле Вујевић, док ће Астрономска, у почетку без директора, то питање, имати решено тек Мишковићевим повратком из Француске, без обзира на његово раније постављење (Коначна подела биће завршена тек 16. априла 1927. године).

Како су се подељене опсерваторије налазиле на малом, ограниченом простору (4.200 m², АО, бр. 136/28), без могућности ширења, које је посебно

било неопходно Астрономској опсерваторији, за изградњу објеката и монтирање већег броја пристиглих инструмената, а у прилог јој није ишао ни нови урбанистички план, императивно се наметнуло питање њеног пресељења и изградње нове опсерваторије.

Али, где је изградити!?

Решавањем овога проблема, али и астрономском науком у целини, после Недељковићевог пензионисања, понајвише се бавио Милутин Миланковић, како се потписа на једном документу из тог времена, "професор небеске механике и теоријске астрономије" Београдског Универзитета.

Као што смо видели, прихваћен је његов и Петровићев предлог за постављење новог управника Опсерваторије, један је од потписника иницијативе код Универзитетских власти и Министарства просвете за изградњу нове опсерваторије, а биће и дугогодишњи председник Комисије за изградњу Опсерваторије и члан Комисије за смештај приспелих инструмената. Осим тога, школске 1924/25. године, Миланковић држи и редовне курсеве из Математичке астрономије.

Но, како је то све текло, видећемо редом према документима из архиве Астрономске опсерваторије.

Како је дакле са почетком 1924. године Астрономска опсерваторија остала без управника (а Мишковић иако постављен, никако да и преузме дужност) а астрономски инструменти на рачун репарација стизали у све већем броју, иницијативу преузима група "наставника математских наука београдског Универзитета", која је осетила историјски тренутак, неочекивано указане велике прилике за развој, како астрономских и природних наука, тако и за напредак целокупне наше културе и науке.

У том циљу та група Универзитетских професора коју су чинили Богдан Гавриловић, Михаило Петровић, Милутин Миланковић, Николај Салтиков и Антон Билимовић, написала је, и 30. априла 1925. године Филозофском факултету, по питању изградње нове опсерваторије, упутила следећи предлог:

Филозофском факултету

Потписани наставници математских наука београдског Универзитета, убеђени да је, за развитак и напредак не само егзактних наука но и целокупне наше културе и одржавања веза између ње и западних култура, неопходно потребно да на нашем Универзитету и држави буде заступљена и астрономска наука у оној мери која одговара културном нивоу Универзитета и државе, сматрају за потребно да се поред досада учињених мера предузму још и следеће:

1. Да се део Авале који лежи изнад изохипсе 480, а обухвата шест хектара, резервише за подизање Астрономске опсерваторије. Овај је корак неопходно потребан пошто је у данашњој опсерваторији, смештеној у вароши и опкољеној зградама, искључена потпуно свака могућност за

успешан астрономски рад. Сем тога, та је опсерваторија већ заузета метеоролошком службом и треба да постане централом целе метеоролошке службе у Краљевини, тако да би била искључена могућност да се у истој згради развије и астрономска опсерваторија.

Авала, међутим, својом висином (511 m) и непосредном близином престонице, пружа могућност да се на њој временом развије опсерваторија која би по своме положају и атмосферским условима била најбоља од свих опсерваторија европских престоница.

2. Да се предходна теренска премеравања, за пројектовање зграда и личне издатке који би се указали као потребни за проучавање страних опсерваторија, стави у овогодишњи буџет сума од 300.000 дин. Ова је сума потребна да би се, пре но што се приступи зидању првих објеката за опсерваторију, могао извршити детаљан снимак земљишта и израдити целокупан пројекат свих зграда и павиљона и њихових инсталација који се имају временом подићи.

3. Да се у буџетима наредних година предвиде потребне суме за постепено подизање појединих павиљона опсерваторије и за њихово уређење и снабдевање инструментима уколико то већ није постигнуто путем репарација. У колико је то могуће предвидети без детаљног пројекта, сума потребна за прве павиљоне, са којима би се већ омогућио правилан рад опсерваторије, била би десет милиона динара.

Иста би се могла поделити на две буџетске године: прва би се могла употребити за радове зидања, а друга за инсталисање зграда и инструмената.

Молимо Факултет да ову нашу представку испита и спроведе г. Министру Просвете са молбом да се тражене суме ставе у буџет нашег Универзитета, а да старање о извршењу овога предлога и о његовим детаљима, као и решавање свих питања која би се још могла појавити, повери једној комисији у коју би имали ући сва три наставника Примењене математике и г. Вој. Мишковић.

У Београду,
30. априла 1925. год.

М. П.

Богдан Гавриловић с.р.
Мих.[аило] Петровић с.р.
Мил.[утин] Миланковић с.р.
Н.[иколај] Салтиков с.р.
А.[нтон] Билимовић с.р.

Због даљих дешавања, овде посебно истичемо предлог и образложење групе професора у представци, да се опсерваторија подигне на Авали. Сама представка је још истог дана (30. априла) разматрана на Савету Филозофског факултета где је усвојена у потпуности, и истовремено основана Комисија за подизање опсерваторије и организацију астрономске службе, у коју су (према потписима на каснијим документима) изабрани Милутин Миланковић, председник комисије, те Антон Билимовић и Војислав Мишковић, изгледа као ужи, стални састав, који ће се, видећемо касније, према потреби проширивати за више чланова.

КАКО ЈЕ БИРАНА ЛОКАЦИЈА ЗА АСТРОНОМСКУ ОПСЕРВАТОРИЈУ

Представку је декан Филозофског факултета већ следећи дан, 1. маја, проследио, не директно министру како је тражено, већ ректору Београдског универзитета. Пропратни текст уз представку гласи:

Филозофски факултет

Бр. 958

Београд, 1. маја 1925.

Господину Ректору Универзитета

Част ми је саопштити Г. Ректору да је Савет Филозофског факултета у седници од 30. апр. о.г. усвојио овај предлог г. професора математике једногласно и у свему као свој.

Молим Г. Ректора да и он изволи прихватити мој предлог и препоручити га Г. Министру Просвете.

М. П. Декан Филозофског факултета
В.[ладимир] К. Петковић ср.

Већ 4. маја заседала је и Универзитетска управа и усвојила предлог професора математике, односно препоруку Филозофског факултета, о чему га (факултет) ректор кратко информисао:

Универзитет у Београду

Бр. 1652

2. маја 1925. г.

Универзитетска управа у седници својој од 4. о.м. усвојила је горњу одлуку Савета Филозофског факултета и одлучила је да се овај предлог г. професора математике Универзитета у Београду за подизање астрономске опсерваторије најповољније препоручи г. Министру Просвете.

5. V. 1925 г.

М. П.

Ректор

П.[авле] Поповић ср.

Под истим бројем, дан касније, ректор је представку уз препоруку Универзитета да јој се поклони "свеколика пажња" спровео министру Просвете.

Бр. 1652/7-В

Господине Министре

Спроводећи Вам ову представку г. г. Наставника математских наука београдског Универзитета, којом траже да се оснује и подигне астрономска опсерваторија на Авали и коју је Савет Филозофског факултета на седници својој од 30. апр. о.г. једногласно усвојио и примио као своју, а у исто време, извршујући одлуку универзитетске управе од 4. о.м. којом је горња представка у свему усвојена, мени је част и са своје стране најтоплије препоручити овај предлог г. г. Наставника математских наука на

М. РАДОВАНАЦ

Универзитету у Београду и замолити Вас да му и Ви изволите поклонити свеколику своју пажњу, како би он био што пре и остварен.

Примите, Господине Министре, и овом приликом уверење о мом одличном поштовању.

Београд,
5. маја 1925 год.

М. П.

Ректор Универзитета
П.[авле] Поповић ср.

Ова четири, горе цитирана документа, предлог и препоруке, за подизање опсерваторије, у архиви Опсерваторије налазе се у препису, преписани руком, са два различита рукописа, од којих је један Мишковићев.

На полеђини Мишковићевог преписа стоји примедба: Примљено из Архиве Мат.[ематичког] Семинара (а то значи, од Миланковића, прим. М. Р.).

На оном другом испод преписа задњег документа, другим рукописом и другом бојом (дрвене) оловке дописано је: "Мин.[истарство] просвете, П. Бр. 5414, 8. V 925", што би могао да буде број под којим су предлог и препоруке по примитку заведене у деловодник Министарства просвете.

Није прошло ни десетак дана како је ректор Универзитета, Павле Поповић, иницијативу групе професора проследио министру Просвете, а Милутин Миланковић му пише нови допис (у архиви АО налазе се два примерка дописа, писана Миланковићевом руком - концепт и чистопис), у чијем се прилогу налази и списак уговора Опсерваторије са немачким фирмама о лиферацији астрономских инструмената, у којем га моли да овај списак достави господину министру Просвете, и да га замоли да се "својски заузме за интегралну испоруку инструмената означених у приложеном списку", потребних за изградњу Опсерваторије на Авали.

Допис је датиран са 16. мајем 1925. године, без броја, и Миланковић га потписује као "професор небеске механике и теоријске астрономије" и гласи:

"У вези са решењем Министарског Савета од 7. о.м. по коме се уговори са раније уплаћеним авансом могу продужити и, по одлуци Министарског Савета, предложити Репарационој Комисији на интегрално извршење, част ми је у прилогу под 1 поднети списак уговора Београдске опсерваторије са немачким фирмама ради лиферације астрономских инструмената. Инструменти, наведени у томе списку, неопходно су потребни астрономској опсерваторији која се има подићи на Авали. Од тих инструмената испоручен је до сада један део који сам за себе не представља никакву целину, док су за остали део уплаћене знатне суме.

С тога ми је част замолити Вас, господине Ректоре, да овај списак спроведете господину Министру Просвете са молбом да се господин Министар својски заузме за интегралну испоруку инструмената означених у приложеном списку.

Примите, господине Ректоре, и овом приликом уверење о моме одличном поштовању".

Предлоге о изградњи Опсерваторије, Универзитет је доставио, како Министарству просвете, тако и (због потребе обезбеђења терена за изградњу) Министарству шума и руда. Како је отада прошло 7 месеци, а од министарстава, и поред обећања да ће учинити све што буде потребно за остварење тих предлога, није било одговора, Комисија за изградњу Опсерваторије је 20. новембра 1925. године одржала састанак, на коме је донела одлуку да ректору Универзитета поднесе нову представку. Представка носи датум 20. новембра (без броја) и у архиви АО, налази се у три, по садржају идентична, али по физичком изгледу, различита примерка: радна верзија у рукопису, потписана од стране сва три члана комисије, Миланковића, Билимовића и Мишковића; примерак у чистопису, (Мишковићев рукопис) потписан од стране председника Комисије проф. Универзитета, Милутина Миланковића; и трећа варијанта одштампана писаћом машином, која је значајна због тога што се на њеној полеђини налази отиснут меморандум Универзитета са уписаним бројем 4391, и датумом, 23. новембар 1925. год., кад је допис на Универзитету примљен и заведен у деловодник.

Поред меморандума налази се и Мишковићева, руком исписана опаска — "Из Архиве Мат. Семинара", а испод њега, такође руком исписана препорука за ову представку, ректора Универзитета Павла Поповића, министру Просвете. Представка Комисије упућена ректору гласи:

ГОСПОДИНУ РЕКТОРУ УНИВЕРЗИТЕТА

Комисија, коју је Филозофски Факултет на својој седници од 30. априла ове године изабрао и поверио јој старање о извршењу његових предлога за организацију астрономске службе код нас, на своме састанку 20. овог месеца решила је да Вам поднесе ову представку.

Из приложених преписака се види да је Филозофски Факултет већ чинио Господину Министру Просвете конкретне предлоге о томе како да се астрономска служба у нашој земљи организује и Опсерваторија подигне. Овај је предлог Факултета усвојила и најтоплије препоручила Управа Универзитета и Ви, Господине Ректоре, Надлежна Г. Г. Министри Просвете и Шума и Руда, којима је овај предлог био спроведен, обећали су да ће учинити све што буде потребно за остварење тих предлога. До данас, међутим, у колико је то комисији познато, у том правцу није ништа урађено и претставка Универзитета је остала без одговора од стране и једног и другог Министарства.

Решење питања покренутих од стране Универзитета о оснивању Опсерваторије не поднаша даљег одлагања и то из ових разлога.

Астрономски инструменти, поручени у Немачкој на рачун репарација, стигли су већ у толиком броју да Универзитетска Управа није у стању да их смести у просторијама универзитетских зграда, но је присиљена да их

смешта по магацинима Прашке Кредитне банке, и да зато плаћа кирију. Испорука тих инструмената није још завршена. Нови стижу непрестано и тиме се тешкоће и трошкови око смештаја све више повећавају. А што је главно и најодлучујуће у овој ствари, ти скупочени инструменти, чија ће вредност по довршењу испоруке достћи суму од 40 милиона динара, не могу остати неодређено дуго у магацинима, јер ће под тим условима пре или после пропасти, место да буду корисно употребљени за циљеве, којима су намењени.

Новоизабрани професор практичне астрономије Др. Вој. Мишковић стигао је у Београд и очекује сваког часа да отпочне своју делатност, која му је, међутим, овим стањем потпуно онемогућена.

Излаз из овог стања могућ је само на један начин:

1. Да Министарство Просвете одобри потребне кредите да се изнајме локали у које би се инструменти који су већ овде, као и они који ће тек стићи, до подизања Опсерваторије могли тако сместити да се над њима може вршити сталан надзор а евентуално и извесне практичне употребе.

2. Да се за претходне радове око подизања Опсерваторије, као теренска премеравања, пројектовања, личне издатке који би се указали као потребни за проучавање уређења страних опсерваторија, стави у наредни буџет сума од 300 000 динара.

3. Да се дефинитивно реши питање места на коме би се Опсерваторија имала подићи. Комисија је мишљења да је Авала /кота 511/ најподесније место за ту сврху. Али ако је остварење тога предлога из ма којих разлога немогуће, Комисија предлаже да се Опсерваторија подигне у Кошутњаку /кота 208/. У том би случају било потребно резервисати терен изнад изохипсе 200.

4. Да се у буџетима наредних година предвиде потребне суме за постепено подизање појединих павиљона. У колико је то могуће предвидети без детаљнијих пројеката, сума потребна за прве павиљоне са којима би се већ омогућио правилан почетак рада Опсерваторије, била би десет милиона динара. Иста би се могла поделити на две буџетске године: прва за радове око зидања, а друга за инсталисање зграда и монтирање инструмената.

Молим Вас, Господине Ректоре, да ову претставку као хитну спроведете Господину Министру Просвете и постарате се са своје стране да она буде што пре прихваћена.

Примите, Господине Ректоре, и овом приликом уверење мог одличног поштовања.

Београд,
20. новембра 1925.

Председник Комисије
г. М. Миланковић
проф. Универзитета

Из садржаја ове представке скрећемо пажњу на две чињенице:

Комисија на једном месту констатује да је "Новоизабрани професор практичне астрономије стигао у Београд и очекује сваког часа да отпочне своју делатност..." Ово истичемо зато што В. Протић-Бенишек и М. Ђокић у публикацији "Сто година АО, у Београду" у раду о В. Мишковићу на 154. страни кажу, да он напушта Ницу и у Београд долази у октобру 1926. године, за шта не наводе извор. Довољно за дилему, шта је тачно!

За овај рад је ипак много интересантнија тачка 3 из представке где се каже: "Да се дефинитивно реши питање места на коме би се Опсерваторија имала подићи. Комисија је мишљења да је Авала најподесније место за ту сврху. Али ако је остварење тога предлога из ма којих разлога немогуће, Комисија предлаже да се Опсерваторија подигне у Кошутњаку".

Као "мање-више" подесна локација за изградњу Опсерваторије, али са најмање шансе за реализацију, у опцији је био и "плато предграђа Вождовац" кота 120 m. (в. Мишковић, *L'observatoire astronomique de l'universite de Belgrade*, Београд 1936.)

Иако је Комисија у почетку недвосмислено била за врх Авале, као место за подизање Опсерваторије, појавили су се неки разлози, који то доводе у питање, што се може наслутити и из дела текста, "Ако је остварење тог предлога из ма којих разлога немогуће..., због којих Комисија сад предлаже и Кошутњак као алтернативу Авали.

Да ли су ти "разлози, који ће Авалу и коначно елиминисати као место за будућу Опсерваторију, били материјалне, техничке или практичне природе, или чак и културно-историјске; негде на тим висинама налазе се и развалине (остаци) средњовековног града Жрнов?!

Или је разлог томе био 'Споменик незнаном јунаку' (подигнут нешто касније на месту тада постојећег споменика незнаном српском јунаку), што изгледа знатно реалније и ближе истини!

Но, било како било, (о томе нема чврстих података) ректор је представку Комисије, како раније рекосмо, проследио министру Просвете и на њеној полеђини руком исписао:

Господину Министру Просвете

У вези ранијег акта бр. 1652 од 7. маја ове године, мени је част доставити Вам ову представку председника Комисије за организацију астрономске службе Господина Др. Милутина Миланковића, ред. проф. Универзитета с молбом и препоруком да по истој донесете повољно решење.

Примите, Господине Министре, и овом приликом уверење о мом одличном поштовању.

Ректор Универзитета
Павле Поповић

После ове ректорове препоруке министру Просвете, да по представци Комисије донесе повољно решење, проћи ће више од године дана, дакле

читава 1926. година, а "ова је представка, као и њена за годину дана млађа сестра, остала, не без решења, но и без одговора од стране надлежних органа", написаће Мишковић у чланку, *О Астрономској Опсерваторији Београдског Универзитета*, објављеном у *Универзитетском Животу*, број 3, 1. марта 1927. године.

Очито, већ изгубивши стрпљење чекајући, (бар на одговор) Мишковић се у чланку пита: "Да ли је подизање Астрономске опсерваторије за наш Универзитет од важности? Да ли је уопште, и у коликој мери, та установа нашој држави потребна?" Одговарајући сам на своја питања он констатује да је астрономија једна од најстаријих наука, чије је познавање код нас "до сажалења кржљаво и погрешно", а интересовање релативно доста велико. Њој у прилог наводи и врло практичне разлоге: тачно време, које једино астрономија може да да, одређивање тачних географских координата (чак ни, "Београд нема свог меридиана") и њихова примена (морнарица), изласци и заласци Сунца и Месеца, итд.

Како дотадашњу Опсерваторију није сматрао опсерваторијом у правом смислу, онако какву је он замишљао и каква би требало да буде, он даље каже: "У Европи, данас, има две државе које немају астрономску опсерваторију: Југославија и Албанија. Узмимо који хоћемо извештај са међународних научних конгреса, па прелетимо само ону страну на којој су набројани народи који су на њима били заступљени. На астрономским конгресима специјално, заступљене су редовно и Румунија и Грчка и Бугарска. Наша држава, од рата, ни на једном од њих није учествовала.

Врло је значајан овај случај. На седницама Друштва Народа за реформу календара (и ово је чисто астрономски проблем), све су европске државе, убрајајући ту и Албанију, биле заступљене. Само наша држава није била заступљена, иако је календарска реформа коју је израдио професор нашег Универзитета, г. М. Миланковић, била прихваћена и усвојена на свеправославном конгресу, одржаном у Цариграду, 6. маја 1923. г."

Спомињући само најзначајније инструменте добијене на рачун репарација, Мишковић на крају чланка закључује: "У главном, располажемо јединственим, првокласним, научним материјалом - али само...у сандуцима. Јер како је тај материјал експедован из радионица, тако још и данас стоји: нераспакован, у сутерену новог Техничког факултета, у нади да ће отуда бити спасен пре но што зарђа и постане неупотребљивим (вредност инструмената око тридесет милиона динара). У том материјалу има, поред астрономских инструмената, више готових купола и павиљона за смештање истих, који би се имали само монтирати.

Нека надлежни органи даду оно и онолико колико се може дати. Нека се даде погодно земљиште, нека се одреди сума коју наша држава може, и поред данашњих тешких прилика дати, да би се само отпочео рад. Јер принцип штедње, мислим, није спасавати мало, а пуштати да пропада много."

Горњи чланак Мишковић је (потписује га као в. професор на Универзитету у Београду), може се закључити по садржају, написао пре (а објављен је касније) но што је Комисија за подизање Опсерваторије, 3. јануара 1927. године, одржала седницу на којој је, "после безуспешних покушаја да се . . . добије потребан део земљишта на врху Авале...." (В. Мишковић, *Универзитетски Живот*, бр. 7, од 1. новембра 1927. год.), предложила нову, трећу по реду локацију за подизање Опсерваторије, а истовремено Мишковића опуномоћила да у њено име може ступити у преговоре за добијање нове локације.

Нови предлог за подизање Опсерваторије, односно овлашћење Мишковићу, потписао је, као Председник Комисије, Милутин Миланковић, а у архиви Опсерваторије се налази у рукопису, исписано Мишковићевом руком, и заведено у Деловодник АО, под Бр. - службено, 12. јануара 1927. године.

Одлука Комисије гласи:

Господину Војиславу Мишковићу
ванредном професору Универзитета

Опсерваторија
Београд.

Комисија за подизање Опсерваторије и организацију Астрономске службе у нашој земљи, на седници својој од 3. јануара 1927. године, увиђајући неодложну потребу да се што пре приступи подизању астрономске опсерваторије, за коју је већ знатан део инвентара набављен, решила је, у споразуму са Г. Ректором Универзитета, да се у том циљу узме у обзир и околина Београда с оне стране Саве. Због тога вам она ставља у дужност да том пределу обратите нарочиту пажњу, испитате његову подобност за намењену сврху, ступите у везу са надлештвима и власницима имања, која буду, према вашем избору, дошла у обзир и прибавите податке о томе да ли и која би се места могла добити за подизање Опсерваторије. Комисија је мишљења, да, при томе, у првом реду узмете у обзир манастирска имања на Венцу Фрушке Горе, јер се нада да ће код њихових власника наићи на потпуно разумевање потреба ове еминентне културне установе.

Комисија вас, према томе, опуномоћава да у име њено ступите у преговоре са споменутим управама и о резултату ваших преговора поднесете јој што пре детаљан извештај.

Председник Комисије
Миланковић

Из горњег документа видимо да се са почетком 1927. године сва пажња, како Комисије тако и Мишковића као опуномоћеног лица, по питању изградње опсерваторије, са Авале и Кошутњака преусмерава на Фрушку Гору, прецизније на врх Лишај, са платоом Змајевац. Заправо, пажњу Комисији на ову локацију скренули су крајем претходне (1926) године

представници Планинског друштва "Фрушка Гора" из Новог Сада, после чега су, по томе питању, са њима одржани "многи доцнији разговори и састанци у Београду и Новом Саду". (И. Паквор 1989, Једна епизода из историје подизања данашње Астрономске опсерваторије у Београду, стр. 160, - *Сто година АО у Београду*)

Ти претходни разговори и састанци резултирали су изласком на терен Комисије за подизање Опсерваторије Београдског Универзитета у једном ширем, импозантном саставу, на челу са њеним председником Милутином Миланковићем. Комисију су још сачињавали: ректор Павле Поповић, књижевник, математичари Михаило Петровић - Алас, Радивоје Кашанин и Антон Билимовић, физичар Јеленко Михаиловић и астроном Војислав Мишковић. Комисији су се у прегледу терена, предвиђеног за изградњу Опсерваторије, прикључили и представници власника, односно закупца предвиђеног терена. Наиме, од полукружног терена Лишајевог Врха – Змајеваца (кота 490) којег је Комисија планирала за опсерваторију, један мањи део припадао је Петроварадинској Имовној општини, а други већи део Манастиру Раковцу, којег су пак они дали у закуп на 50, односно 99 година, Планинском друштву "Фрушка Гора". О боравку Комисије на Фрушкој гори, на свој начин, сведоче и две фотографије: једна на којој су чланови Комисије (објављена у *Васиони*, бр. 4/1979) , и друга на којој су поред Комисије и представници домаћина објављена у *Сто година Астрономске опсерваторије у Београду*, 1989. г.).

По избору Лишајевог врха, односно платоа Змајевац за "најпогоднију и најближу тачку у околини Београда" (Мишковић) за изградњу Опсерваторије, следила је, због два власника и трећег закупника, сложена и обимна процедура изнајмљивања земљишта.

Први корак који је Опсерваторија подузела по том питању био је подношење предлога Комисије за подизање Астрономске опсерваторије, а ради изнајмљивања земљишта, Ректору Универзитета, с молбом, да га, хитно изнесе пред Универзитетску управу (Деловодник АО, Бр, 25, од 30. априла 1927. г.). Универзитетска управа брзо реагује и већ 7. маја, одлуком Бр. 1379, опуномоћава управника Опсерваторије Војислава Мишковића да може водити преговоре о закупу наведеног земљишта (АО, Бр. 30/27).

Од овога момента, решење питања земљишта се знатно убрзава, активности су бројне, што потврђују и расположива документа у архиви Опсерваторије, која ћемо, због значаја за ову тему, пренети у целости. Као опуномоћено лице за преговоре о закупу земљишта, управник Мишковић се најпре 10. маја 1927. године, дописом (АО, Бр. 30) обраћа Управном одбору Српских-Православних манастира, упућеним преко Братства Манастира Раковца (на полеђини документа је отиснут меморандум Управе Ман. Раковца, и уписан датум пријема, 10. мај 1927, Бр. 47).

КАКО ЈЕ БИРАНА ЛОКАЦИЈА ЗА АСТРОНОМСКУ ОПСЕРВАТОРИЈУ

Допис гласи:

УПРАВНОМ ОДБОРУ СРПСКИХ-ПРАВОСЛАВНИХ
МАНАСТИРА

Срем. Карловци

путем

БРАТСТВА МАНАСТИРА РАКОВЦА

На основу решења Комисије за подизање Астрономске Опсерваторије, од 5. јануара о.г., наиме да се при избору места на коме се споменута Опсерваторија има подићи узму у обзир, поред врха Авале (кота 511), и врхови на Венцу Фрушке Горе који би били погодни за ту сврху.

На основу мишљења исте Комисије, чији су чланови заједно са г. Ректором Универзитета у Београду, изашли на Венац 16. фебруара о.г., и сами усвојили предлог г. В. Мишковића, управника Астрономске Опсерваторије, да врх Лишај (кота 490) са платоом Змајевац где се данас налазе куће Планинског Друштва Фрушка Гора у Новом Саду, одговара потпуно условима потребним за Астрономску Опсерваторију.

На основу решења Универзитетске Управе Бр. 1379 од 7. маја о.г, којим се опуномоћава г. Др В. Мишковић, проф. унив. и управник Астрономске Опсерваторије, да води преговоре за закуп споменутог земљишта у Фрушкој Гори ради подизања Астрономске Опсерваторије; Управа Астрономске Опсерваторије има част поднети ову представку и умолити Братство Манастира Раковца да изволи, узевши у обзир значај ове еминентне културне установе не само за српску науку но за цео наш народ, повољно прихватити овај предлог, својим решењем омогућити оснивању Прве Српске Астрономске Опсерваторије на Венцу Фрушке Горе, и ову представку заједно са свима предлозима спровести надлежној вишој власти ради даљег поступка.

Управник Астрономске Опсерваторије
Универзитета у Београду,
В. Мишковић
Ван. проф. Универзитета

Три дана касније, 13. маја, Мишковић је идентичан допис (промењен само назив примаоца, бр. 32/27) упутио и Дирекцији шума, Петроварадинске Имовне Општине у Митровицу (Сремску). Чак шта више, Мишковић је по питању закупа земљишта, истог дана, дакле 13. маја и лично дошао у Дирекцију шума у Митровицу, да им и усмено изложи проблематику, када им је и уручио наведени допис, пошто на меморандуму Опсерваторије испод броја 32, стоји руком уписано - Митровица, 15. маја 1927. г.

Овај податак налазимо у изватку из записника (у архиви АО, налази се у препису) Редовне пролетне скупштине Заступства Петроварадинске Имовне Општине, одржане 16. маја 1927. године у Митровици, број 1839/27. Из истог записника сазнајемо да им је Мишковић приликом овога боравка

саопштио и да је "Управи Астрономске Опсерваторије уступила (...) већ управа Манастира Раковца под закуп на 99 година један део свога земљишта на Змајевцу у површини око 10 јутара за градњу Астрономске Опсерваторије... уз годишњу закупнину од 10 златних динара".

Како о овом делу преговора Опсерваторије са Манастиром Раковцем у архиви Опсерваторије нема докумената, нешто више података о томе налазимо у Мишковићевом чланку *О данашњем стању Астрономске Опсерваторије*, објављеном у часопису *Универзитетски Живот* бр. 7, од 1. новембра 1927. године.

Између осталог, Мишковић у њему каже: "Благодарећи предусретљивости Управе Манастирских добара, а нарочито карловачког епископа г. Др. Максимилијана Хајдина, архимандрита манастира Беочина, г. Др. Јоакима Чупића, и настојатеља манастира Раковца, игумана г. Доситеја Поповића, као и заузимљивости председника Планинског друштва "Фрушка Гора", г. Др. Игњата Павласа, преговори поведени у марту, завршени су успешно крајем маја."

Но, вратимо се још на скупштину Заступства Петроварадинске Имовне Општине, на којој је као Тачка 15, дневног реда, разматран Мишковићев захтев за давање под закуп дела земљишта Опсерваторији, које је у власништву Имовне Општине. Кад је Скупштини прочитан наведени захтев, и указано на његов значај, те констатовано да је на идентичан захтев Манастир Раковац већ одговорио позитивно, (горе већ цитирано) у записнику он се даље објашњава овако: "У ту исту целу је Управи Астрономске Опсерваторије нарочито потребна још и главица тзв. Лишајевог Врха и гробен (дотично пут) који се пружа одатле до Змајевца а које је земљиште власништво Имовне Општине. Потребно је да и Заступство Имовне Општине, начелно одобри да се даде то земљиште под закуп управи Астрономске Опсерваторије на 99 година под сличним условима као и Манастир Раковац. Земљиште остаје грунтова својина Петроварадинске Имовне Општине. У наведену целу узмеће се само оно и онолико земљишта, које је за то неопходно потребно. Површина тога земљишта ће се иза одобрења дотичног закључка тачно одредити, утврдити појединости и склопити међусобни закупни уговор.

Од стране Дирекције Шума извештава се, да земљиште о коме је овде реч нема за шумско газдинство никакве нарочите важности ни вредности. Оно је особито на Лишајевом Врху кршевито и недовољно обрасло сасвим кржљавим дрвећем. Све и да није тако, Имовна Општина је дужна, да омогући остварење овако једног великог дела од велике научне вредности за цели наш народ и државу, тим пре, што је Астрономска Опсерваторија као одељење Универзитета једна државна институција. Због тога се предлаже, да Заступство предњу молбу усвоји.

Закључак

Заступство једногласно и начелно закључује, да се молиоцу у напред изложеноу целу изда под закуп на 99 година потребно земљиште уз годишњу закупнину од 10 златних динара.

Дирекција Шума ће са молиоцем о томе да утврди појединости, а на основу тога ће Господарствени Одбор Петроварадинске Имовне Општине да са молиоцем склопи прописан закупни уговор."

Уз присуство владиног повереника за Имовну Општину г. Драгомира Д. Тодоровића, великог Жупана Сремске Области, председника Имовне Општине г. Рада Јовановића и директора Дирекције Шума г. Саве Милутиновића, овакву одлуку донело је 60 присутних верификованих заступника (У прилогу је и поименични списак свих, са местом из кога долазе).

Дакле, из напред изложеног, видимо да су оба власника земљишта за које је била заинтересована Опсерваторија, дали свој пристанак на давање истог под закуп, и то под истим условима: на 99 година, и годишњу закупнину од 10 златних динара.

Међутим, како је земљиште у власништву Манастира Раковац већ било дато у закуп Планинском друштву "Фрушка Гора", била је потребна и њихова сагласност за откуп закупног права, односно, нов закуп. Тим пре, што је Друштво на наведеном земљишту већ имало изграђене објекте за потребе свога чланства и излетника (планинарски дом и сл.).

Како чланови Друштва нису имали дилеме о значају и улози будуће опсерваторије и они су овај проблем лако и једноставно решили.

Када је то било, и како је решено, сазнајемо из записника са Друге ванредне Скупштине Друштва, одржане 24. јуна 1927. године у великој сали Градске куће у Новом Саду. Записник је водио Јосиф Паквор, а објавио га је његов син, мр Иван Паквор, астроном Опсерваторије у пензији, у чланку, *Једна епизода из историје подизања АО, у Београду*, у публикацији, *Сто година АО у Београду*, 1989. године (Нажалост, свеска у којој је Јосиф водио записнике Друштва, нестала је приликом штампања наведене публикације).

На Скупштини којој је присуствовало 128 чланова Друштва, њен председник, др Игњат Павлас, по питању Подизање астрономске опсерваторије у Фрушкој Гори, (према записнику) изнео је следеће:

"Универзитет Београдски, нарочито пак његове комисије за подизање Астрономске опсерваторије, тражи већ одавно подесан терен за подизање ове велике научне институције. Пред крај прошле године представници нашега Друштва дошли су у контакт са меродавнима за ово питање и скренули им пажњу на Фрушку Гору. Тај контакт и многи доцнији разговори и састанци, у Београду и Новом Саду, довели су до Комисијског изласка на терен г. г. Павла Поповића, ректора, Др Милутина Миланковића, декана Филозофског факултета и председника Комисије за Астр. опсерваторију,

затим Др Војислава В. Мишковића, Мике Петровића, Антона Билимовића, и Раде Кашанина, професора Београдског Универзитета, Јеленка Михајловића, директора Сеизмолошког завода, те г.г. Шумских стручњака, Светозара Радовића, од стране Петроварадинске имовне општине и Јована Метлаша, од стране Манастирске управе. Од стране Управе нашега Друштва присуствовао је први Секретар Грачанин, а сем тога још и чланови Др Марко Малетин, секретар Матице Српске, Јосиф Паквор, Милан Коцкаревић и Чеда Кушевић. Састанак је одржан 16. фебруара ове године на Змајевцу, и том приликом, пошто је детаљно прегледан терен, Комисија Београдског Универзитета решила је да се Астрономска опсерваторија Београдског Универзитета подигне на полукружном терену Лишајев Врх – Змајевац. Један мањи део земљишта припада Петроварадинској Имовној општини, а други, већи део, Манастиру Раковцу. Овај други пак део налази се у закупу нашега Друштва за 50 односно 99 година. Поведени су, а ових дана и завршени преговори за закуп земљишта односно откуп закупног права и нов закуп. У свим тим преговорима посредовало је и учествовало наше Друштво преко својих представника Павласа, Гаје Грачанина, и инж. Михајловића.

Износећи све ово Ванредној скупштини ради знања, Управни одбор је моли, да изволи примити знању и одобрити рад Друштвене Управе остављајући јој, да у завршним преговорима са Универзитетом реши питање накнаде, коју Друштво треба да добије за уступање закупног права и подигнутих објеката на Змајевцу.

Др Димитрије Кириловић, са похвалом истиче интензиван рад друштвене Управе и постизања резултата, који су ретки и скоро јединствени у нашим савременим друштвима. Нарочито пак одаје признање управи на њеном заузимању око подизања Астрономске опсерваторије у Фрушкој Гори што ће временом још више увећати туристички саобраћај, а привући такођер у јачој мери и промет странаца на Фрушкој Гори, и предлаже, да се оставе Управном одбору средишњег Друштва потпуно слободне руке за даљњи рад у овом правцу, с тим, да води рачуна, да уступање права и објеката на Змајевцу не буду ни у ком погледу окрњени тешким радом стечени друштвени интереси.

Ванредна скупштина прима овај предлог једногласно и одобрава да се по њему поступи."

После ове одлуке Планинског друштва "Фрушка Гора", Опсерваторија је имала начелну сагласност оба власника земљишта, предвиђеног за изградњу нове опсерваторије, као и сагласност закупника, па чак и утврђено време закупа и цену закупа. Преостало је само да се утврде појединости, направе и потпишу уговори.

После преговора који су трајали од марта па до краја маја, први уговор о закупу земљишта, Опсерваторија, односно Универзитет чији је саставни део она тада била, склопљен је 17. јула са Управом манастира Раковца. У име црквених власти, односно закуподавца, овом чину су присуствовали карловачки епископ Максимилијан Хајдин, (интересантно је да су се на

решавању овако значајног питања за српску науку, и то у главним улогама, нашла двојица "земљака", управник Опсерваторије Војислав Мишковић, и епископ карловачки Максимилијан Хајдин, обојица пореклом из Горског Котара) архимандрит манастира Беочин, Јоаким Чупић, настојатељ манастира Раковца, игуман, Доситеј Поповић и председник Планинског друштва "Фрушка Гора", Игњат Павлас, а у име закупника ректор Београдског универзитета Павле Поповић, и професори Богдан Гавриловић, Михаило Петровић, Антон Билимовић, Јеленко Михаиловић, Војислав Мишковић и Павле Стевановић, као чланови Комисије (В. Мишковић, *Универзитетски Живот*, бр. 7/27).

Уговор са Управом манастира Раковца, у архиви Опсерваторије налази се у три, физички, по изгледу, а по нешто и у садржају, различита примерка.

Први од њих је концепт, писан Мишковићевом руком, и мастилом, на којем су неки чланови преправљани и дорађивани са црвеном, а потом и графитном оловком. Без броја је, без печата и потписа.

Други је исправљена и дорађена верзија претходног, отштампан писаћом машином, у којем су неки подаци уписани руком (мастилом - Мишковић). Ни он нема броја ни печата, а на крају испод речи "закуподавац", Мишковић је мастилом исписао имена, Др. Максимилијан Хајдин, с.р. и Доситеј Поповић, с.р. , а испод речи "закупник", Павле Поповић, с.р.

Изнад текста Уговора на првој страни, написао је и подвукао – препис.

По свему судећи, управо ова варијанта је и потписана 17. јула 1927. године, од напред наведених представника, закуподавца и закупника у Раковцу.

А зашто се у архиви Опсерваторије налази само у препису, иако у члану 14. Уговора стоји да је "сачињен и потписан од пуноважних представника обеју уговоравајућих страна у шест равногласних и оригиналних примерака, од којих ће по један чувати и "Архива Астрономске Опсерваторије", тешко је рећи.

Трећа варијанта Уговора, отштампана на дебљем квалитетном папиру, (у штампарији) као и Повеља сачињена приликом потписа уговора (ни ње нема у архиви Опсерваторије), дело је Планинског друштва "Фрушка Гора", које је о свом трошку, "да би овај значајан акт и по форми што боље и лепше испао", отштампала исте, и Уговор у 7 примерака, после потписа Управе манастира Раковца, доставила Опсерваторији да их потпише и друга страна. У пропратном писму упућеном управнику Мишковићу, 27. септембра 1927. године, они га моле да уговор(е) "накнадно поднесете на потпис својевременом ректору г. Павлу Поповићу" (У међувремену, од потписивања Уговора па до овог дописа, уместо Поповића, на место ректора постављен је Чедо Митровић).

Допис, који су у име Друштва потписали секретар Гаја Грачанин и председник Игњат Павлас, гласи:

М. РАДОВАНАЦ

Господину
Др-у Војиславу Мишковићу
в. професору Универзитета, управнику Астрономске
опсерваторије
Београд

У прилогу нам је част спровести Вам седам примерака Закупног Уговора, који је Београдски Универзитет склопио 17. јула о.г. са Управом манастира Раковца, који су примерци уредно потписани од стране Управе манастира Раковца, с молбом, да га накнадно поднесете на потпис својевременом Ректору г. Павлу Поповићу, а потом доставите на даљу надлежност Управном одбору српско-православних манастира у Сремским Карловцима.

Уговоре, као и повељу, сачињену приликом потписа уговора, 17. јула 1927. год., дало је штампати наше друштво на властите трошкове, да би овај значајан акт и по форми што боље и лепше испао.

Изволите г. професоре, Ви као и остала г. г. професори, ангажовани у овом акту, примити уверење нашег истинског поштовања и срдчан поздрав.

Од 7 примерака Закупног уговора, достављених Опсерваторији на потпис, у њеној архиви налази се само један, на којем нема потписа ни једне стране, као ни печата.

Од претходне, друге верзије, потписане 17. јула ова трећа се разликује само у томе што је уместо претходног 14. члана, убачен нови, а старом додат један број више - 15.

Иако не знамо да ли је и ова, накнадно умивена и дорађена варијанта, потписана и од стране закупника, што је с правне стране и мање битно, управо због додатог 14. члана, овај Закупни уговор преносимо у целисти.

ЗАКУПНИ УГОВОР

сачињен у Манастиру Раковцу дана (17) седамнаестог јула (1927) хиљаду деветсто двадесет седме године, између Управе Манастира Раковца као закуподавца с једне и Универзитета у Београду као закупника са друге стране о следећем:

Члан 1.

Управа Манастира Раковца, са одобрењем своје надлежне власти – и по пристанку садашњег закупника Фрушке Горе Планинског Друштва и Друштва за промет странаца у Војводини, са седиштем у Новом Саду, - уступа у закуп Универзитету у Београду, под ниже означеним условима, на трајање од 99 (деведесет и девет) година, један део свог шумског предела названог Змајевац - Лишајев Врх, и то део катастарске честице Бр. 215/1, порезне општине Раковац, који је означен у нацрту приложеном као саставни

КАКО ЈЕ БИРАНА ЛОКАЦИЈА ЗА АСТРОНОМСКУ ОПСЕРВАТОРИЈУ

део овог уговора, у површини од девет јутара, ради подизања зграда и павиљона за Астрономску Опсерваторију Университета у Београду.

Члан 2.

Закупљена површина земљишта остаје и надаље грунтова имовина Манастира Раковца. На име закупнине за цело закупљено земљиште Университет у Београду плаћаће Манастиру Раковцу годишњу закупнину од дин. 10. -, словом: десет динара у злату, односно у другој монети према званичном курсу на дан плаћања.

Члан 3.

Грађевине које Астрономска Опсерваторија на закупљеном земљишту буде у будућности подизала, као и целокупно уређење истих, својина су Университета у Београду.

Члан 4.

Управа Манастира Раковца обавезује се, да сечу шуме на закупљеној површини неће предвидети у шумско господарској основи за време трајања овог уговора. Управи Астрономске Опсерваторије дозвољава се, да према својим стварним потребама, а уз предходно обавештење Управе Манастира, изврши сечу понеких стабала на закупљеној површини, у којем ће случају исечено дрво ставити на расположење Управи Манастира Раковца.

Члан 5.

Овим закупом неће Управа Манастира Раковца бити ни у чему ограничена у вршењу власничких својих права над околним својим површинама осим оних, које су дате у закуп Университету, и у колико вршење ових власничких права Манастира Раковца не би ограничавало закупника у вршењу својих права на закупљеном земљишту.

Члан 6.

За све евентуалне штете, које би на закупљеној површини начинили службеници Астрономске Опсерваторије одговоран је Университет у Београду. У случају спора по овом члану именоване свака од уговарајућих странака, по свом слободном избору по два лица, а ова ће 4 лица изабрати једно лице као председника. Овако састављени изборни суд ће, како о самом спору тако и о процени евентуалне штете, коначно одлучити, што има бити обавеза за обе стране. У колико се овим закључком не би која од странака задовољила решаваће по жалби овим уговором одређени надлежни суд (члан

М. РАДОВАНАЦ

12). Жалба се има изјавити у року од 15 дана када незадовољна странка прими закључак.

Члан 7.

За све време трајања овога закупа, Управа Астрономске Опсерваторије Университета у Београду може закупљену површину земљишта употребити искључиво у сврхе означене у члану 1. овог уговора.

Члан 8.

За трајање овог закупног одношаја, не може закупник нити целу површину нити најмањи део њен издавати у подзакуп.

Члан 9.

У колико би стварне потребе Астрономске Опсерваторије изискивале и већу површину земљишта, осим ове сада закупљене, закупник се има обратити посебном молбом надлежној Црквеној Влади ради дозволе тога новог закупа, а Црквена Власт ће о тој молби самостално решавати.

Члан 10.

Ако ни једна од уговарајућих страна не откаже овај уговор најмање две године пре истека рока утврђеног у члану 1. овог уговора, уговорни однос у смислу предњих утаначења сам по себи се продужава за даљих деведесет и девет година.

Члан 11.

Уговор сам по себи престаје у целости ако Астрономска Опсерваторија коначно обустави свој рад, што има, у смислу постојећег закона о Университету, утврдити Универзитетски Савет. У овом случају може закупник све на закупљеном земљишту постављене објекте однети у року од три месеца, иначе то може учинити Управа Манастира о трошку Университета.

Члан 12.

У случају ма каквог спора, који би из овог уговорног односа настао, осим случаја по члану 6., обе стране подвргавају се одлукама надлежног Суда за Манастир Раковац.

Члан 13.

Уговор овај ступа на обавезну силу са даном када га одобри надлежна власт Српско-православних Манастира у Сремским Карловцима.

Члан 14.

Уређење односа између садашњег закупника предметног земљишта, Друштва Фрушке Горе из Новог Сада и Университета у Београду, Управа Манастира Раковца препушта њиховом директном споразуму.

Члан 15.

Уговор овај сачињен је и потписан од пуноважних представника обеју уговарајућих страна у седам равно-гласних и оригиналних примерака, од којих ће по један примерак чувати:

- а) Ректор Университета у Београду,
- б) Архива Астрономске Опсерваторије,
- в) Управа Манастира Раковца,
- г) Управни Одбор Срп. -Правосл. Манастира Митрополије Карловачке,
- д) Надлежни Епископ за Манастир Раковац,
- ђ) Управа Српских Народно-Црквених Фондова и
- е) Фрушка Гора, Планинско Друштво и Друштво за промет странаца у Војводини.

Закуподавац:

Закупник:

Е. В. Број

192. . .

Овај се закупни уговор ОДОБРАВА, сагласно одлуци нашој од данас, број горњи, у Сремским Карловцима, дана. 192.... год.

ЕПИСКОП

Викар Епархије Сремско-Карловачке

Из напред изнетог, а по питању уговора између Опсерваторије као закупника и Манастира Раковца као закуподавца, можемо, на основу два извора, (Мишковић, *Универзитетски Живот*, бр. 7/27, и, пропратно писмо Планинског друштва Фрушка Гора, Мишковићу, од 27. септембра 1927. г.) закључити да је уговор потписан у Карловцима, 17. јула 1927. године. Једино немамо потврде да је и Универзитет (Опсерваторија) потписао, графички улепшану варијанту у којој су представници Планинског друштва (сигурно, уз сагласност Манастира Раковца) додали члан 14., којим Управа Манастира

Раковца, "уређење односа између садашњег закупника предметног земљишта, Друштва 'Фрушке Горе' из Новог Сада и Университета у Београду, препушта њиховом директном споразуму".

Да видимо сад шта је било са другим уговором, оним који је Универзитет (Опсерваторија) требао да склопи са Петроварадинском Имовном Општином?

Већ смо видели да је Скупштина Заступства Имовне Општине, 16. маја 1927. године одлучила да се за изградњу Опсерваторије изда потребно земљиште, а о утврђивању појединости, тј. уговора, задужила Дирекцију Шума, као корисника наведеног земљишта.

О самим преговорима Мишковић каже: "У исти мах су били вођени преговори и са Управом Петроварадинске Имовне Општине у Митровици, за закуп једног малог дела земљишта на самом врху Лишај, којим се Опсерваторији отвара цео хоризонт. Захваљујући увиђавности директора г. Милутиновића и овај је део уступљен Универзитету у закуп на 99 година под истим условима. Овим је учињен први корак ка остварењу Астрономске Опсерваторије у нашој држави" (*Универзитетски Живот*, бр. 7, из 1927. године).

Припрема, односно дефинисање овога уговора, у односу на први, текла је нешто спорије. Делимично и зато што је свој закључак о одобрењу земљишта, од 16. маја, Имовна Општина проследила Министарству Шума и Рудника у Београд, на њихову сагласност, коју су они решењем од 13. јуна, 1927. године, бр. 21470, и дали.

О томе је Мишковића 5. августа дописом обавестио директор Дирекције Шума, Сава Милутиновић, истовремено му достављајући по два примерка нацрта уговора и скице земљишта, позвавши га, да 13. августа дође у Сремску Митровицу, на седницу Господарственог Одбора Имовне Општине, на "којој треба да се склопи дефинитиван закупни уговор".

Допис Дирекције Шума, бр. 1839 (није заведен у деловодник АО) гласи:

ПРЕДМЕТ: За Астрономску Опсерваторију издаје се земљиште под закуп.

Господину
Др Војиславу В. Мишковићу, професору Университета
и управнику Астрономске Опсерваторије

у

Београду

4 прилога

Министарство Шума и Рудника у Београду својим решењем од 13. јуна о.г. под бројем 21470, одобрило је закључак Заступства Петроварадинске Имовне Општине од 16. маја о.г. под тачком 15. којим је закључено у начелу, да Петроварадинска Имовна Општина изда под закуп на 99 година Астрономској Опсерваторији потребно земљиште у сврху подизања осматрачких и осталих потребних јој грађевина.

Потребно земљиште је у споразуму с Вама излучено, у природи означено и о том састављен приложени нацрт у два примерка. Исто тако је састављена и скица закупног уговора по којој треба да се склопи дефинитиван закупни уговор на седници Господарственог Одбора Имовне Општине. Та је седница заказана за 13. август о.г. у 9 сати до подне у Срем. Митровици у згради ове Дирекције Шума.

Извештавајући Вас о томе, молимо Вас - ако усвајате све што је у уговору и нацрту наведено – да изволите потписати у име Астрономске Опсерваторије и уговор и нацрт у оба примерка, и овамо их вратити. То ће учинити и Господарствени Одбор на својој седници 13. о.м. па би онда уговор постао дефинитиван и извршан, кад га још и Министарство Шума и Рудника одобри. Ако не усвајате све што је у приложеној скици уговора наведено, или ако имате да ставите какве своје примедбе, изволите нам их саопштити, али ће ипак бити најбоље у том случају, да 13. о.м. изволите доћи на седницу Господарственог Одбора, па би се то личним споразумом све уредило како треба."

У архиви Опсерваторије налази се само један примерак достављеног нацрта закупног уговора, док нацрта (скице) предметног земљишта нема. Правно-формалном ваљаношћу понуђеног нацрта уговора није се бавио Мишковић, већ је то у његово име учинио Живојин Перић (1868-1953, професор Универзитета, правник, политичар и академик – примедба М.Р.). Тај податак садржи мали комадић папира, на којем су графитном оловком, по члановима исписане примедбе на понуђени уговор, а испод, мастилом, Мишковићевом руком дописано: "Примедбе проф. г. Жив. Перића на овај нацрт закупног уговора". По Перићевим примедбама, и на самом нацрту уговора црвеном оловком извршене су корекције, по којима је и отштампан на писаћој машини, и у архиви Опсерваторије налази се у два примерка. Извесно је да предвиђена седница Господарственог Одбора Петроварадинске Имовне Општине, заказана за 13. августа, није одржана, пошто је Дирекција Шума, 14. септембра, исте године (1927) и под истим бројем као претходни, упутила нови допис, сад са информацијом да ће се седница Имовне Општине одржати 3. октобра.

Допис гласи:

Предмет: За Астрономску Опсерваторију издаје се земљиште под закуп.

Господину
Др ВОЈИСЛАВУ МИШКОВИЋУ
професору Универзитета и управнику
Астрономске Опсерваторије
у Београду

У вези са решењем ове Дирекције Шума од 5. августа 1927. под горњим бројем саопштавамо Вам, да ће се седница Господарственог Одбора ове Имовне Општине одржати 3. октобра о.г. Том приликом би се могао да

склопи међусобни закупни уговор, који смо Вам послали заједно са нацртом на увиђај и потпис. Ако још увек рефлектирате на дотично земљиште за Астрономску Опсерваторију молимо Вас, да уговор и нацрт изволите потписати и вратити или нам саопштити своје евентуалне примедбе."

У овом допису Дирекције Шума, у реченици, "Ако још увек рефлектирате на дотично земљиште...", као да се већ за Астрономску опсерваторију појавила дилема, а знана већ и Дирекцији Шума, да ли нову Астрономску опсерваторију подизати на Фрушкој Гори. Међутим, овакву могућност ускоро је отклонио сам Мишковић, који је 2. октобра, дан пре одржавања седнице Господарственог Одбора, Дирекцији Шума, по куриру упутио измењени нацрт уговора са дописом, у којем их информисао зашто је дошло до кашњења у усаглашавању и потписивању уговора. У писму (АО, бр. 103), написано мастилом, и насловљено на Дирекцију Шума Петроварадинске Имовне Општине, Господину Директору, Мишковић је написао следеће:

"Због промена у Универзитетској администрацији које су наступиле услед избора новог ректора и декана свих факултета, нацрт нашег уговора могао је бити прегледан, откуцан на машини и потписан од стране г. ректора тек у току јучерашњег дана. Да бих стигао на време за седницу Господарственог Одбора Имовне Општине, која ће (се) – према Вашем извештају - одржати 3. ов. месеца достављам Вам цео предмет данас по нарочитом куриру, асистенту ове Опсерваторије. У прилогу Вам шаљем и један примерак Вашег првобитног нацрта уговора да би сте га могли упоредити са новим.

Дозволите ми сад да Вам изложим примедбе које је Комисија Г.Г. професора Правног факултета Универзитета у Београду имала да учини.

Напомињем одмах - као што ћете и сами видети - да измене нису битне но формалне природе".

А пошто су такве, ове измене које је Мишковић дао у три тачке и више алинеа, нећемо ни наводити. Допис даље гласи:

"Господине Директоре, достављајући Вам овако измењени нацрт уговора потписан од стране ректора Универзитета Г. Чече Митровића, част ми је препоручити Вам га и учтиво Вас замолити за Вашу интервенцију и дејство да се исти прими, како би се Унив. могао одмах њиме послужити за добијање потребних кредита у циљу зидања Астр. Опсерв.

Уједно Вас молим да изволите узети у обзир и тако и Г.Г. Члановима седнице представити да је овај уговор темељ једног важног споменика наше Народне Просвете а у исто време вечити сведок Ваше предусретљивости и високог схватања о њој.

Благодарећи Вам и овом приликом за сву љубазност према мени лично и дубоко разумевање идеје на којој сад заједнички радимо, молим Вас,

КАКО ЈЕ БИРАНА ЛОКАЦИЈА ЗА АСТРОНОМСКУ ОПСЕРВАТОРИЈУ

Господине Директоре, да изволите примити и овом приликом уверење о мом дубоком поштовању. "

Саставни део "предмета" којег је Мишковић по куриру упутио у Сремску Митровицу био је и измењени нацрт уговора (вероватно у више примерака) којег се два примерка, како већ рекосмо, на машини отштампана, налазе у архиви Опсерваторије, и садрже следеће:

ЗАКУПНИ УГОВОР

Између Петроварадинске Имовне Општине у Митровици заступане по своме Господарственом Одбору кога представља председник Имовне Општине г. Рада Јовановић и одборници г. г. Стева Јовановић, Фрања Павловић, Аца Радосављевић и Стојан Миливојевић као закуподавца с једне стране и Университета у Београду који заступа Ректор г. Чедо Митровић, с друге стране као закупника склопљен је данас закупни уговор о изнајмљењу земљишта за подизање Астрономске Опсерваторије под овим условима:

Тач. 1.

Петроварадинска Имовна Општина као закуподавац даје Универзитету под закуп на 99 година своје земљиште у површини од 1504 квадр. хвата које лежи у Фрушкој Гори у Лединачкој Шуми на Лишајевом Врху, т. ј. део кат. парцеле број 2765/3 порезне општине у Лединцима, како је то у приложеном нацрту црвеном тинтом назначено, да на том земљишту подигне потребне јој грађевине по вољи и да то земљиште слободно ужива без икаквог другог ограничења или сметње од стране закуподавца за све време док закуп траје, осим ограничења наведеног у овом уговору.

Тач. 2.

Закупник плаћа закуподавцу на име закупнине за узакупљено земљиште за сваку календарску годину по десет златних динара и то 1. јануара сваке године унапред. Закупнина се може плаћати и у државној монети онолико, колико буде одговарало вредности од десет златних динара по Београдској Берзи на дан 1. јануара дотичне године.

У првој, 1927. закупној години плаћа закупник на име закупнине аликвотни део од напред наведене годишње закупнине према дужини уживања закупнине у тој години рачунајући од дана одобрења овог уговора до краја 1927. године.

Тач. 3.

Закупни рок је т. ј. закуп траје 99 година (деведесетдевет год.) и то почев од 1. јануара 1928. г. до 1 јануара 2026. год.

Отказни рок је са обе стране једна година дана пре истека закупног рока.

Ако се у отказном року закуп не откаже, продужује се трајање (ваљаност) закупа само по себи на даљих 99 година под истим условима као и дотле.

Закуподавац не може да откаже закуп пре отказног рока, осим једино у том случају, ако закупник не буде плаћао закупнину за три године узастопце, ни иза трократне опомене, или позива од стране закуподавца.

Закупник може да откаже закуп и пре отказног рока, и тада има да преда закуподавцу или празно и уравњено узакупљено земљиште или са грађевинама и направама, у ком се случају мора писмено да одрекне свих права на све што год се буде на том земљишту налазило.

Закупни рок може да престане пре рока и онда, кад се о томе писмено споразуму и закуподавац и закупник уз приволу њихових надлежних фактора.

Тач. 4.

Грађевине и направе, које буде закупник подигао на узакупљеном земљишту, његова је апсолутна својина и на њих закуподавац нема никаквих права за време закупног рока.

Тач. 5.

Ако закупник буде имао ма кад и ма какове штете на узакупљеном земљишту и на њему постављеним објектима, као на пр. услед рата, земљотреса, грома, пожара, крађе и. т. д. , тиме се ниуколико не умањује његова обавеза према закуподавцу, која из овог уговора проистиче исто тако, као ни услед тога, да ли он од узакупљеног земљишта буде имао какве користи или не.

Тач. 6.

За случај да једна или друга уговорна страна престане да постоји у досадашњој њеној суштини или облику, то прелазе сва права и дужности из овог уговора на њихове правне наследнике.

Тач. 7.

Закупник сноси све државне дажбине и таксе везане за овај уговор по законима, који су на снази.

Тач. 8.

За случај каквог спора, који би из овог уговора настао, подвргавају се обе уговорне стране делокругу и надлежности Кр. Котарског Суда у Срем. Митровици.

Тач. 9.

Овај уговор састављен је у два једнака оригинална примерка од којих један добива закуподавац а други закупник.

Прочитано, закључено и потписано:
у Срем. Митровици. 1927.

Закуподавац:
За Петроварадинску Имовну Општину
Господарствени Одбор,

Закупник:
За Универзитет у Београду,
Ректор,

Овај уговор, као што то и Мишковић каже, (заправо, оба примерка) потписао је нови ректор Универзитета Чедо Митровић, али је остао без броја, печата, као и потписа закуподавца.

Да ли је овај уговор (друге примерке) потписао и закуподавац, Имовна Општина, на седници Господарственог одбора, 3. октобра 1927. године, два дана након што га је у име закупника потписао Чедо Митровић? Како обострано потписаног уговора у архиви Опсерваторије нема, да га је потписала и друга страна, потврда за то, иако не баш најпрецизнија, може да буде Мишковићева констатација у часопису *Универзитетски Живот*, бр. 7/27, која се односи на предметно земљиште Имовне Општине: "...и овај је део уступљен Универзитету у закуп на 99 година под истим условима".

Од овог момента па надаље, нема више никаквих трагова, било какве преписке по питању земљишта између Петроварадинске Имовне Општине, односно Дирекције Шума с једне, односно Универзитета и Опсерваторије са друге стране.

Кад је у питању први уговор у којем се као уступаоц, већ закупљеног права на Манастирско земљиште, појављује Планинско друштво "Фрушка Гора", трагове преписке налазимо до априла 1929. године. Ипак, и од потписивања овог уговора проћи ће више од годину дана, кад ће на адресу Астрономске опсерваторије, 8. октобра 1928. године (АО, Бр. 157/28), стићи допис од "Фрушке Горе", следеће садржине:

Астрономској опсерваторији београдског
Универзитета

Београд

Прилажемо Вам предлог, који смо упутили Мин. Трговине и Индустрије поводом његовог позива, да предложимо оне јавне радове који би се могли изводити у оскудним крајевима, а који су у интересу туризма. Пошто изградња пута Венац – Змајевац, представља за Вас односно за подизање Астрономске опсерваторије на Змајевцу прворедан интерес, ми Вас молимо,

М. РАДОВАНАЦ

да и од своје стране интервенишете како код Министарства Трговине и Индустије, тако и нарочито код Министарства Грађевина, и непосредно и путем Министарства Просвете, односно Универзитетске Управе, да се изградња овог пута, који неће много коштати, изведе на сваки начин у току ове зиме, када је помоћ становницима околних оскудних села најпотребнија.

Ово је моменат, који је за ствар Опсерваторије на Змајевцу врло повољан и који не треба пропустити неискоришћеног.

Ствар је хитна. Ми смо чврсто уверени, пошто све потребне околности постоје, да ћете нас ускоро извести о успеху Ваше интервенције.

Са одличним поштовањем,

Секретар,
Г. Грачанин
(руком)

М. П.

Председник,
И. Павлас
(руком)

Због веома интересантног садржаја приложеног прилога, и изражене жеље Друштва да помогне у изградњи Опсерваторије на Фрушкој Гори, прилог ћемо, чак и по цену да овај рад оптеретимо, за њега мање битним детаљима, дати у целини, и он гласи:

Министарству трговине и индустрије
Одсек за туризам

Београд

На Ваше тражење број 21. 989 од 25. IX. о.г. Друштву Фрушка Гора част је поднети Вам овај извештај:

У крајеве, који ће због овогодишње страшне суше трпети оскудицу у храни, спадају на сваки начин извесна насеља Фрушке Горе, чије је издржавање зависило искључиво из прихода малих брдских земљишта, која ове године због суше ништа нису дала, него су напротив неповратно појела труд и трошкове обраде.

Ту у првом реду долазе у обзир села Лединци, Раковац, Беочин, Врдник, а затим Черевих, Банаштор, Сусек и Грабово.

Сељани Врдника, Лединаца и Раковца биће у изузетно тешком положају, јер су то по обрадивом земљишту најсиромашнија села, у којима врло велики број становника немају ни своју кућу, ни земљишта, ни икаквог другог имања, него су упућени на најамнички рад код другог. Како је ове године и најамничког рада због суше било врло мало, то великој множини становништва ових села прети неизбежна глад.

И зато, имајући у виду Ваш позив, нама је част предложити Вам, да на надлежном месту интервенишете, да се овом сиротом и гладном становништву осигура зимница путем зараде у јавним радовима, нарочито пак при изградњи путева, који осим тога што су преко потребни за општи саобраћај, учиниће огромне услуге за подизање туризма у овој класичној области наше земље.

КАКО ЈЕ БИРАНА ЛОКАЦИЈА ЗА АСТРОНОМСКУ ОПСЕРВАТОРИЈУ

Као један од путева, које би у општем интересу и у интересу туризма требало хитно изградити, ми предлажемо пут Иришки Венац - Змајевац, који је дугачак свега 4,5 km. , а пролази врло подесним тереном и у непосредној је близини баш оних најоскуднијих села и то: Лединаца, Раковца и Врдника. Овај пут већ постоји као пољски пут, неизграђен, одржаван једино од нашега друштва, а на њему је међутим одувек велики саобраћај: то је наиме део Принц Евгеновог пута који пролази целим Венцем Фрушке Горе. Преко овог пута Врдник саобраћа са Бачком и подунавским селима, а Лединци и Раковац са равним Сремом.

Важност овога пута порасла је нарочито од оног тренутка, када је на Змајевцу, централној и најлепшој тачки Фрушке Горе, подигнута туристичка кућа, око које се постепено ствара читаво туристичко насеље. Кад странац жели да обиђе манастире Фрушке Горе, он долази на Змајевац, јер му је он најподеснија полазна тачка за посећивање: Раванице (Врдника), Раковца, Беочина, Јаска и др. На Змајевцу је сем тога, најживљи саобраћај туриста из Новог Сада и свих околних места Фрушке Горе. Све то чини овај пут неопходно потребним и општекорисним.

Али сем свега наведеног, изградња овог пута безусловно је потребна и ради скорог подизања једне велике државне научне институције на Змајевцу: Београдски Универзитет наиме, узео је од манастира Раковца у закуп потребно земљиште на самом Змајевцу, где ће подићи велику Астрономску Опсерваторију Београдског Универзитета, највећу установу ове врсте на Балкану и у Средњој Европи. Потребни апарати већ су приспели из Немачке (на рачун репарација) и зидање ће се морати ускоро отпочети. Ма какво међутим зидање, или превоз апарата и материјала на Змајевцу, не да се ни замислити без предходне изградње поменутог пута, јер се њиме данас може пролазити само по лепом времену, а чим падне мала киша, њиме због блата једва могу проћи воловска кола!

Стога Вас молимо, да на сваки начин порадите да изградња предложеног пута уђе у програм хитних радова ради сузбијања глади, јер ће се тиме постићи многострука корист:

- 1) запослиће се оскудно и гладно становништво Лединаца, Раковца и Беочина (најсиромашнијих села Срема), - а истовремено,
- 2) изградиће се један пут, који и иначе мора што пре да се изгради, ради подизања Астрономске Опсерваторије, а напослетку,
- 3) од свих путева у Фрушкој Гори, то је за сада најважнији и најпотребнији пут у интересу туризма.

И пошто смо, као што видите, у својим предлозима и тражењима необично скромни, јер предлажемо само оно, што поред туристичког има и општи интерес, надамо се, да ће овај наш предлог бити на сваки начин усвојен.

Секретар,
Гаја И. Грачанин с.р. (м. п.)

Са одличним поштовањем,
Председник,
Др Игњат Павлас с.р.

Како у архиви Астрономске опсерваторије нема никаквих података да је она по предлогу Планинског друштва "интервенисала" код било којег министарства, поуздано се може закључити да она то није ни учинила.

После уверљивих и логичних разлога да подржи овај предлог, овакав Опсерваторијин однос, на први поглед, у најмању руку изгледа чудан и несхватљив.

Међутим - није.

Не знамо тачно кад, у време овога дописа, то поуздано знамо, Опсерваторија је већ била одустала од Фрушке Горе, као локације за изградњу нове опсерваторије.

Текла је већ увелико и 1929. година, трећа од потписивања уговора, који никако да крене са реализацијом, па је Планинско друштво 8. априла од Опсерваторије затражило изјашњење "да ли и даље рефлектује на закупљено земљиште". Дописа, у Деловодник Опсерваторије заведеног под бр. 109, нема, па о његовом садржају сазнајемо на основу деловодне рубрике Садржај предмета, где је записано:

"Моли се извештај, да ли Универзитет, односно Астрономска Опсерваторија и даље рефлектују на закупљено земљиште на Змајевцу на Фрушкој Гори, где се требала по уговору о закупу подићи Опсерваторија. Друштво тражи тај извештај јер је оно било раније закупљено и на њему има своје зграде."

Овај пут Опсерваторија је одмах, под истим бројем одговорила, па како ни овог дописа нема, садржај одговора читамо из деловодника:

"Извештава се Друштво да ће питање о закупу земљишта на Змајевцу бити изнешено на седницу Савета Филозофског факултета, и са његовим предлогом упознати Универзитетску управу. Решење Универзитетске управе доставиће се Друштву одмах по пријему овог решења."

Само десетак бројева даље у Деловоднику (Бр. 118) налази се и кратак садржај одлуке Универзитета коју је Опсерваторија 22. априла, упутила Друштву:

"Доставља Друштву Фрушка Гора, одлуку Савета Филозофског факултета да се закупљено земљиште на Змајевцу задржи, и готовост Универзитета да се одмах ступи у преговоре са Друштвом ради регулисања односа".

Оваква одлука Савета, благо речено, збуњује.

Како је још у јануару 1929. године добијено земљиште за изградњу нове опсерваторије на периферији Београда, уговор већ утаначен, нетом и потписан, није јасно шта је сад значила одлука Савета Филозофског факултета, "да се закупљено земљиште на Змајевцу задржи и готовост Универзитета да се одмах ступи у преговоре са Друштвом ради регулисања односа".

Из данашње перспективе јасно нам је да Опсерваторија не располаже са било каквим земљиштем на Змајевцу нити тамо има неке објекте, али и да у архиви установе нема никаквих података да је по овом питању касније предузимана било каква иницијатива.

Елем, ово је био и задњи документ који се односио на нереализовани пројекат изградње опсерваторије на Фрушкој Гори.

После свега, просто се намеће питање - зашто овај пројекат није остварен?

Тим пре, кад се узме у обзир које су све институције и установе на њему биле ангажоване: министарства, универзитет, факултети, установе световне и црквене власти, удружења грађана; да и не наводимо поново сва она имена науке, образовања, световне и духовне власти, итд., који су сви заједно овом пројекту давали највећу могућу озбиљност и ниво.

И после свега, вишегодишњег рада и потписаних уговора, да се од њега тако одустане, без обавештења и без образложења?!

Без намере да на ово загонетно питање дамо дефинитиван и прецизан одговор, кренућемо лакшим путем: даћемо, по нашем сазнању, више могућих разлога који су могли, да ли појединачно или у садејству са једним или више њих, довести до оваквог расплета.

На рачун ратних репарација, од Немачке, Опсерваторија је већ крајем 1927. године добила инструментариј вредан преко 20 милиона динара, да би га до краја тридесетих стигло још толико да је та вредност достигала и читавих 50 милиона. За монтажу и постављање бројних инструмената, довољних и за две опсерваторије, потребан је био велик новац, а Опсерваторија је те године располагала са буџетом од 1200 динара, десет пута мањом свотом у односу на период пре Првог светског рата. (ФФ, Бр. 3418/27). У таквим условима, каква је инвестиција за тадашњу државу представљала изградња Опсерваторије (на Лаудановом шанцу), речито говори утрошена сума која према потоњем директору Милораду Протићу, прелази 50 милиона динара (АО, Бр. 186/48).

Знајући колико је само било проблема да се на, тек неких 5-6 километара од центра Београда додељену локацију, доведе струја, вода, телефон, направи пут, преместе већ изграђени објекти и инструменти и изгради Опсерваторија, није тешко закључити да би све то на Фрушкој Гори, било неупоредиво скупље, а и знатно би дуже потрајало.

Из истих разлога, знатно веће удаљености од насељених, поготово већих места, јер, како путовати, сви запослени би морали становати на лицу места. То би даље значило изградњу знатно већег броја станова, а ово опет вишеструко повећање потребних средстава.

Везано са овим појавили би се и проблеми свакодневног снабдевања запослених, школовања деце, лечења и слично.

Ту би се створио и проблем практичних вежби студената астрономије, а да се и не говори о оном, (који је био и на Звездари) како осигурати потребан стручни кадар који би занемарио све наведене проблеме, и из града дошао да живи изолован, далеко од цивилизације, а за мале паре.

Можда је управо овакво размишљање било тег на ваги који је превагнуо и Астрономску опсерваторију сместио на коту 253, Лаудановог Шанца, Великог Врачара, локацију која данас управо по Опсерваторији носи име

Звездара. Наиме, у вези са овим, не смемо заборавити да је Мишковић био ожењен кћерком управника Марсејске опсерваторије, Анријетом.

Колико је она била спремна да Фрушку Гору претпостави Београду?

Извори, дакако не писани, кажу да није!

Како су се ствари, после волшебног одустајања од Фрушке Горе, на тражењу нове локације за опсерваторију, даље одвијале?

Још у току интензивних преговора у вези локације на Фрушкој Гори, Опсерваторија је истовремено успела да при старој локацији "подигне прву куполу од 6 1/2 m у пречнику и у њој монтира Цајсов Рефрактор са објективом од 200 mm" [!] (АО, Бр. 72/28).

Међутим, како је на тој локацији површине 4200 m² "немогуће развити једну овакву Установу, Мишковић је на основу пуномоћја које му је дао Савет Филозофског факултета 3. јула 1928. године, Председништву општине града Београда поднео представку (АО, Бр. 136/28) у којој их моли да, на основу одлуке Факултета од 27. јуна, Опсерваторији осигурају "неопходно потребно веће земљиште, а што је још важније, оно мора имати слободан хоризонт и у његовој непосредној близини се не могу градити високе куће и објекти", односно, "мора бити на мало узвишеном и изолованом земљишту, а најмања потребна површина његова би била 30000 m²".

Из исте представке сазнајемо да је Универзитет са Председништвом града Београда, по истом питању, већ раније имао преписку, за коју у архиви Опсерваторије нисмо нашли потврду.

Три броја после, под бројем 139, 12. јула, у деловодник Астрономске Опсерваторије заведен је одговор Општине града Београда, Катастарског одељења, у коме се каже: "У вези Вашег писма Бр. 136, од 2. ов. мес. и Бр. 138, од 7. ов. мес., част је Одељењу доставити следеће:

Да би се односни предмет могао изнети на решавање пред Комитет за разраду генералног плана Београда, потребно је да нам пошаљете планове распореда будућих зграда које намераваате подизати на изабраном општинском земљишту на Вождовцу.

Умољавате се да нам планове што хитније пошаљете".

Из садржаја овога дописа уочавамо две битне ствари!

Прво, да се Комисија за изградњу Опсерваторије определила за нову локацију - на Вождовцу, и друго, да је Општину о избору локације обавестила управо горе споменутим дописом, бр. 138, од 7. јула, којег у архиви Опсерваторије нема, али о његовом садржају у Деловоднику Опсерваторије пише: "Доставља Суду Општине града Београда записник Комисије за оснивање Астрономске Опсерваторије о предлогу и избору земљишта за Астрономску Опсерваторију".

Проћи ће поново више месеци, за које време у архиви Опсерваторије неће остати никаквог трага о активности на изградњи, да би се тек 14. децембра 1928. године, (АО, Бр. 192/28) у њој нашао одговор Комисије за подизање Опсерваторије (у препису) упућен ректору, а на питање Председништва Општине града Београда: "Да ли ће земљиште на коме се има подићи

Универзитетска Астрономска Опсерваторија и њени павиљони, бити преко дана приступачни публици као јавни парк или не?"

"Мишљења смо да се Председништво може извести да се по себи разуме да ће и Астрономска Опсерваторија Универзитета у Београду - по примеру осталих европских престоница и њихових опсерваторија - своје земљиште уредити као парк, који ће преко дана бити отворен и за публику у границама уредбе и времена прописаних за јавне паркове", стоји у одговору чланова Комисије, Милутина Миианковића, Антона Билимовића и Војислава Мишковића.

Почетком следеће, 1929. године, 15. јануара, (АО, Бр. 11/29) Опсерваторија, читамо то из њеног Деловодника, (дописа нема) Савету Филозофског факултета шаље допис, чији кратак садржај гласи: Подноси (Опсерваторија) образложен предлог Комисије за подизање Астрономске Опсерваторије и моли Савет Филозофског факултета, да исти свим својим ауторитетом помогне код Г. Министра Просвете, како би се још у току ове године одобрила тражена сума од 2.600.000 динара за изградњу првих павиљона. "

Да ли се напред наведена два документа односе на предвиђену локацију на Вождовцу, или већ на нову, после много тражења и лутања испоставиће се и коначну, на Лаудановом Шанцу, из ових докумената, како тог податка у њима нема, нисмо могли поуздано утврдити.

Ипак, на основу садржаја (из Деловодника АО) трећег, на Опсерваторију приспелог 31. јануара 1929. године, (АО, Бр. 30/29) дакле са малом временском разликом настанка ових докумената, могло би се са великом сигурношћу закључити да се односе на локацију Лаудановог Шанца, јер већ овим трећим Универзитет, "Извештава Управу Астрономске Опсерваторије да је Универзитет добио акт од Општине у коме се извештава да се Универзитету даје 4 хектара земљишта на Лаудановом Шанцу за подизање Астрономске Опсерваторије, а да се досадашње врати Општини најдаље за три године. Универзитет тражи извештај и мишљење Управе Астрономске Опсерваторије".

Било је ово прво, према познатим документима, децидирано спомињање Лаудановог Шанца као, овај пут дефинитивне локације на којој ће бити подигнута нова Астрономска опсерваторија.

Пратећи даље кратке белешке у рубрици "Садржина предмета" у Деловоднику Опсерваторије, догађаји су се даље одвијали овако.

Опсерваторија 27. марта 1929. године, Суду Општине града Београда, шаље допис следеће кратке садржине: "У вези акта бр. 1029, од 29. јануара 1929. год. О.Г.Б-а, моли Суд за потребно наређење, како би се могло што пре отпочети са радом на сондажи земљишта на Лаудановом Шанцу".

Два дана касније Опсерваторија упућује допис (АО, Бр. 92/29) и Филозофском факултету у којем, "Моли г. Декана за дејство код Универзитетске Управе да се одреди опуномоћеник Универзитета, који ће потписати уговор са Општином о уступању земљишта на Лаудановом Шанцу и примити га на посед".

На ову молбу Опсерваторије, одговор је, налазимо у Деловоднику, заправо пуномоћје, стигло од Ректората Универзитета 17. априла 1929. године, (АО, Бр. 114/29) чија суштина садржаја уписана у Деловодник гласи: "Доставља пуномоћје г. В. В. Мишковићу, управнику Опсерваторије, да може са Општином потписати уговор и прими земљиште на Лаудановом Шанцу".

Овде би само подсетили да је Опсерваторија пет дана по примитку овог пуномоћја за Мишковића, да може потписати уговор и примити земљиште на Лаудановом Шанцу, Планинском друштву "Фрушка Гора", о чему је напред било речи, доставила одлуку Савета Филозофског факултета да задржи и закупљено земљиште на Змајевцу на Фрушкој Гори!?

Са каквом је намером донета оваква одлука, остало је непознато.

Једини реалан разлог, који би могао "оправдати" овакву одлуку, могао је бити Мишковићев план да на Фрушкој Гори (касније) подигне још једну опсерваторију (за коју је имао довољно потребних инструмената)?!

После свега, добијеног земљишта и пуномоћја, управнику Астрономске опсерваторије Војиславу Мишковићу преостало је само да договори детаље и потпише уговор. Он је коначно и потписан 8. јуна 1929. године у Београду. У архиви Опсерваторије налази се у препису, по којем га преносимо у целости.

У Г О В О Р

Закључен између Општине Града Београда, коју претставља Управник Општинских Добара Господин Богдановић А. Милорад, по пуномоћју потврђеном код Кв.[арта] Варошког Бр. 14011. од 14. јуна 1928. год. и Универзитета у Београду, који претставља Др. Мишковић В. Војислав, професор Универзитета и Управник Астрономске опсерваторије Универзитета у Београду, по пуномоћју Универзитетске Управе Бр. 1277. од 2. априла 1929. год. о уступању земљишта у површини од 40.000, кв. м. на Лаудановом Шанцу у Београду.

1). Општина Града Београда решењем својим Бр. 1029 од 18. јануара 1929. по овлашћењу Општинског Одбора од 25. јануара 1929. издаје Универзитету у Београду земљиште у површини од 40.000 кв. м. на Лаудановом Шанцу у Београду за подизање павиљона Астрономске Опсерваторије Универзитета у Београду на 99 година а да плаћа 100. дин. годишње на име закупа с тим, да се земљиште на Западном Врачару, које сада ужива Астрономска Опсерваторија врати Општини на слободно располагање, и то одмах у колико није заузето зградама, а остатак најдаље у року од три године од дана потписивања овог уговора.

2). Таксу за воду, канализацију, изношење сметлишта, чишћење улица и димњака, као и чишћење нужника плаћа Универзитет по тарифи.

3). Универзитет не може преносити ово земљиште без пристанка Општине, нити га може издавати у закуп, нити искоришћавати у другу коју сврху осим у ону за коју је уступљено, т. ј. за изградњу потребе Астрономске

КАКО ЈЕ БИРАНА ЛОКАЦИЈА ЗА АСТРОНОМСКУ ОПСЕРВАТОРИЈУ

Опсерваторије Универзитета у Београду, у противном случају овај уговор престаје важити.

4). По истеку уговореног рока може се исти продужити по решењу Суда и Одбора Општине Београдске.

8. јуна 1929. год.
Београд

Пуномоћник Општине Београдске,
Мил. А. Богдановић, с.р.
По овлашћењу Универзитетске
Управе,
Бр. 1277 од 2. априла 1929.
Пуномоћник Универзитета у
Београду
В. В. Мишковић, в. проф. Универзитета,
управник Астрономске Опсерваторије

(на полеђини)

Да су уговарачи, Суд Општине Града Београда преко свог пуномоћника г. Богдановића А. Милорада с једне, и Универзитета Београдског преко г. Мишковића Војислава с друге стране из Београда које потписати познаје лично, овај уговор о закупу Кварту на потврду поднели и по прочитању пред влашћу садржину истог у свему за своје признали, Кварт Варошки по наплати таксе по тар. бр. 14 у 99 динара за правни посао, и по тар. 43 у 10 динара за потврду уговора, с тим да се први примерак са утиснутом таксом у 109 динара положи у рукама уговарача Суду Општине Града Београда, а други примерак код Универзитета Београдског.

Бр. 15490
8. јуна 1929.
Београд

М. П.

По наредби
Старешине Кварта,
Писар,

Будући да је овај уговор израђен и потписан у само два примерка, Мишковић је онај који је припао њему као закупцу земљишта 24. јуна 1929. године, доставио ректору Универзитета (АО, Бр. 180/29). Пре тога га је преписао и у Деловоднику приликом слања у рубрици "Напомена", забележио: "Препис уговора задржан у архиви ове Опсерваторије". Ето објашњења зашто га Опсерваторија има "само" у препису.

Самом изградњом Опсерваторије, овом приликом се нећемо бавити.

Кажимо само то, да је грађена почетком тридесетих година прошлог века, а главнина објеката завршена и стављена у функцију већ 1932. године.

Колики је тада подухват; грађевински, технички, финансијски... била изградња Опсерваторије, нека нам посведочи допис шведског Министарства иностраних послова нашем Министарству из 1929. године, у којем траже уступање Шведској, за њихову опсерваторију у Штокхолму, великог

рефрактора од 650 mm, уз образложење: "Пошто Београдски универзитет још за дуго година тај инструмент неће моћи монтирати и искористити".

Зашто је, као коначна локација за њену изградњу одабран баш Лауданов шанац?

Како Мишковић, а ни Миланковић, као најмеродавнији, нису оставили писане трагове, као одговор на овакво питање, навешћемо онај који је двадесетак година касније, и другим поводом, дао тадашњи управник Астрономске опсерваторије, Милорад Протић.

"То место изабрано је због тога да би Опсерваторија као Универзитетска установа могла бити приступачна слушаоцима астрономских наука, дакле, да је у близини града, једно, а истовремено довољно удаљена од промета градског, прашине и светлости који ометају правилно извршење задатака Астрономске опсерваторије као научног института, с друге стране" (АО, бр. 186/48).

Ако у овом Протићевом одговору и нису дати сви разлози за избор ове локације, они се, верујемо, налазе у раније датом одговору о могућим разлозима за одустајање од изградње Опсерваторије на Фрушкој Гори.

На претпостављено, а логично питање: какав значај је за нашу науку и културу имала изградња (тада) савремене Астрономске опсерваторије?, одговор ће дати они најпозванији и најкомпетентнији.

Тако разматрајући питање улоге и значаја астрономије у настави и народу, Војислав Мишковић закључује:

"Истицати важност астрономских наука и подвлачити њихову улогу у духовном развоју човечанства изгледало би, (...) скоро чудновато.

Значај науке уопште, па и науке о небесним појавама, било да је посматрамо као циљ, средство или само обележје образовања, јасан је данашњем друштву. Зато културни народи свим могућим средствима помажу и негују науку, и то како ону чије тековине сви искоришћујемо, тако и ону чисто теоретску, науку науке ради, без које се прва не би могла ни замислити" (*Универзитетски живот*, бр. 3 и 4/28).

По питању користи и неопходности астрономије за живот он даље каже:

"Наука се не сме по томе ценити, она је своје врсте капитал који је сваком народу потребан и који он улаже у своју духовну банку. Од готовине овог капитала, којом народи располажу, зависи њихова будућност скоро исто толико колико и од материјалног капитала".

И на самом крају, овај преглед из историје изградње Астрономске опсерваторије завршавамо цитирањем чланова Комисије за изградњу Астрономске опсерваторије, Милутина Миланковића, председника, Антона Билимовића и Војислава Мишковића:

"Нашем народу је, изгледа, Судбина доделила да и ову тековину својом крвљу откупи. И тако је, за нашу земљу, тек после Светског рата створена могућност да и у овом погледу међу културним државама заузме место достојно нашег народа и науке" (ФФ, бр. 3418/27).

КАКО ЈЕ БИРАНА ЛОКАЦИЈА ЗА АСТРОНОМСКУ ОПСЕРВАТОРИЈУ

**HOW THE LOCATION FOR ASTRONOMICAL OBSERVATORY
WAS CHOSEN
UNREALIZED PROJECT ON FRUŠKA GORA**

On the basis of the archive documents is shown how location for Belgrade Astronomical Observatory was chosen, with an emphasis on the unrealized project on Fruška Gora.